

УДК 631.11:64:631.1:330.341.1

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2020-2.27>**Осадчук І.В.**

кандидат сільськогосподарських наук,
доцент кафедри менеджменту організації,
ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»

Кириченко Н.В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту організації,
ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»

Боліла С.Ю.

кандидат сільськогосподарських наук,
доцент кафедри менеджменту організації,
ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ КРАФТОВОГО ОРГАНІЧНОГО СІМЕЙНОГО ФЕРМЕРСТВА ЯК НАПРЯМУ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВІТЧИЗНЯНИХ СІМЕЙНИХ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

У статті визначено правові засади розвитку крафтового органічного сімейного фермерства як напрямку інноваційної діяльності вітчизняних сімейних фермерських господарств, а саме правові засади створення і функціонування цих господарств та ведення крафтового органічного виробництва в Україні. Доведено, що органічне виробництво в Україні має достатню законодавчу базу, яка й надалі вдосконалюватиметься та визначено особливості крафтового органічного виробництва. Досліджено проблеми становлення і розвитку вітчизняного сімейного фермерства. Акцентовано увагу на тому, що, незважаючи на велику кількість викликів, які стоять перед ними, голови сімейних фермерських господарств повинні розвивати власні лідерські здібності, постійно вдосконалювати свої знання та вміння з управління, маркетингу, налагодження органічного виробництва, розведення тварин, переробки продукції тощо, сформувані глибоке переконання в тому, що в кожному з нас закладене все необхідне для того, щоб жити, розвиватися, вдосконалюватися, допомагати собі самому та іншим справлятися з проблемами.

Ключові слова: сімейне фермерство, органічне виробництво, крафт, крафтові продукти, сімейне фермерське господарство.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ КРАФТОВОГО ОРГАНИЧЕСКОГО СЕМЕЙНОГО ФЕРМЕРСТВА КАК НАПРАВЛЕНИЯ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОТЕЧЕСТВЕННЫХ СЕМЕЙНЫХ ФЕРМЕРСКИХ ХОЗЯЙСТВ

Осадчук И.В., Кириченко Н.В., Болелая С.Ю.

В статье определены правовые основы развития крафтового органического семейного фермерства как направления инновационной деятельности отечественных семейных фермерских хозяйств, а именно правовые основы создания и функционирования этих хозяйств и ведения крафтового органического производства в Укра-

ине. Доказано, що органічне виробництво в Україні має достатню законодавчу базу, яка в подальшому буде удосконалюватися, а також визначені особливості крафтового органічного виробництва. Досліджені проблеми становлення і розвитку вітчизняного сімейного фермерства. Акцентовано увагу на тому, що, незважаючи на велику кількість викликів, які стоять перед ними, керівники сімейних фермерських господарств повинні розвивати власні лідерські здібності, постійно удосконалювати свої знання і вміння в управлінні, маркетингу, налаштуванню органічного виробництва, розведенню тварин, переробці продукції і т. п., сформувати глибоке переконання в тому, що в кожному з нас закладено все необхідне для того, щоб жити, розвиватися, удосконалюватися, допомогти собі самому і іншим впоратися з проблемами.

Ключові слова: сімейне фермерство, органічне виробництво, крафт, крафтові продукти, сімейне фермерське господарство.

THEORETICAL ASPECTS OF DEVELOPMENT OF CRAFT ORGANIC FAMILY FARMING AS A DIRECTION OF INNOVATIVE ACTIVITY OF DOMESTIC FAMILY FARMS

Osadchuk Irina, Kirichenko Natalya, Bolila Svitlana

With the growing scale and dynamism of changes in the agricultural business in Ukraine, villagers - owners of private farms are actually already faced with a choice about how to run their farms in the future: as not a commodity personal peasant or family farm. Every choice in favor of family farming, even the creation a family farm without a legal entity status, means turning a peasant into a full-fledged player of the agrarian market with all: paying taxes, which are much higher than those he pays as a private farm owner; the need to master new approaches and skills of managing their own farm; participation in a competitive struggle, the victory of which is possible if he finds his "market niche", including the production of Kraft organic farming. The article describes the legal basis for the development of Kraft organic family farming as a direction of innovation domestic family farms, namely, the legal basis for the creation and operation of these farms and Kraft organic production in Ukraine. It has been proved that organic production in Ukraine has sufficient legal framework, which will continue to be improved. The peculiarities of Kraft organic production have been identified. It was found that on the way of development of domestic Kraft organic family farming there are many different problems of psychological, economic, social and managerial nature. It is noted that all problems of family farms should be solved, based on the need to create conditions for their health, resource, village savings and cultural support functions. It is emphasized that despite the large number of challenges they face, the chairmen of family farms should, firstly, develop their own leadership skills, and secondly, constantly improve their knowledge and skills in management, marketing, establishment of organic production, animal breeding, processing of products, etc, and thirdly - to form a deep belief that each of us has everything necessary to live, develop, improve, help ourselves and others to cope with problems. It is noted that, provided that these requirements are met, family farms will become an integral part of the system to ensure the success of Ukraine, its transformation into a strong state with a high level of food security and national culture.

Keywords: family farming, organic production, Kraft, Kraft products, family farming.

Постановка проблеми. Поліпшення рівня життя сільського населення України, піднесення соціально-економічного розвитку громад та створення соціально спрямованої економіки неможливе без розвитку вітчизняного сімейного фермерства. За кордоном вчені давно працюють над тим, щоб поставити сімейні фермерські господарства (СФГ) у центр сільськогосподарської, екологічної та соціальної політики держав, виявивши прогалини і визначивши нові можливості, сприяти їх просуванню шляхом більш рівноправного і збалансованого розвитку [1], а ООН оголосила 2019–2028 рр. десятиліттям сімейних фермерських господарств [2]. Однак в Україні ця робота тільки розпочинається, хоча законодавчо вже врегульовано значну кількість процесів, пов'язаних зі створенням та функціонуванням СФГ, і фактично потенційні господарства такого типу існують давно як особисті селянські господарства (ОСГ). Саме тому СФГ потребують посиленої уваги науковців, держави, суспільства, самого сімейного фермера у тому числі й до проблем вибору методів підвищення ефективності їхньої діяльності за рахунок розвитку різноманітних напрямів інноваційної діяльності, наприклад шляхом впровадження крафтового органічного виробництва продукції, адже у перспективі саме такі господарства будуть економічною та соціальною

опорою суспільства. Ці обставини і визначають актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Правові, економічні та соціальні питання започаткування та організації діяльності фермерських господарств, зокрема і СФГ, в Україні досліджували: Ю.Є. Кирилов [15], А.П. Гетьман, В. Єрмоленко, М.С. Волинська, В. Жушман, І. Беззуб [13], В.М. Єрмоленко, А. Статівка, В.І. Семчик, Н.І. Титова, М.В. Шульга та ін. Вони вказують на наявність великої кількості проблем цих господарств. Так, Ю.Є. Кирилов у монографії «Розвиток фермерства та ОСГ України в системі світового сільського господарства» наводить детальну систематизацію проблем фермерських господарств [15]. Однак із прийняттям законів України, що регулюють створення і діяльність СФГ, з'явилося багато опублікованих результатів досліджень, в яких можна знайти інформацію щодо проблем становлення і розвитку сімейного фермерства в Україні. Нині проблеми СФГ вивчають: С.Ю. Боліла, І. Кириленко, С.Ф. Домбровський, О. Бородіна, Л.С. Тараненко, В. Івченко, М. Назаренко, П. Гайдучкий та ін. Не залишаються поза увагою дослідників і питання органічного виробництва. Однак теоретичні аспекти започаткування і здійснення крафтового органічного виробництва в СФГ вивчено недостатньо.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у вивченні теоретичних аспектів створення і функціонування сімейних фермерських господарств на основі крафтового органічного виробництва. Завдання дослідження: дослідити правові засади створення і функціонування сімейних фермерських господарств та ведення крафтового органічного виробництва в Україні й охарактеризувати проблеми розвитку вітчизняного крафтового органічного сімейного фермерства.

Виклад основного матеріалу дослідження. У формуванні та розвитку нашої держави в усі історичні часи вирішальну роль відігравало селянство, оскільки воно фактично вирішувало проблему забезпечення населення тим продовольством, яке не могли в достатній кількості виробити фільварки в часи Середньовіччя та колективні господарства в радянські часи.

Індивідуальне селянське господарство завжди визначало спосіб життя сільських жителів, хоча й називалося в різні історичні часи по-різному. Сьогодні на його основі сформувалися і мирно співіснують різні форми господарювання на селі, основою функціонування яких є земельні угіддя, придатні для виробництва продукції сільського господарства. Вони спеціалізуються на виробництві та переробці сільськогосподарської продукції, наданні різноманітних послуг населенню, організації молокозаготівельних пунктів тощо.

Найбільш поширеною малою формою господарювання на селі сьогодні є ОСГ, а найбільш перспективною – СФГ зі статусом та без статусу юридичної особи. Разом з іншими суб'єктами господарювання на селі вони вступають у відносини з державою, громадами, учасниками аграрного ринку і, задовольняючи потреби населення у тих продуктах, виробництво яких мало цікавить великі сільськогосподарські підприємства, агрохолдинги через високу трудомісткість, вибірковий попит, здійснюють значний внесок не лише у забезпечення продовольчої безпеки, а й у вирішення багатьох інших проблем нашої держави.

Розвиток сімейного фермерства в Україні прискорюється. Так, на законодавчому рівні вже прийнято два закони, які регулюють створення і функціонування СФГ. Тож нині у законодавстві України визначено, що «фермерське господарство є формою підприємницької діяльності громадян, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, здійснювати її переробку та реалізацію з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм у власність та/або користування, у тому числі в оренду, для ведення фермерського господарства, товарного сільськогосподарського виробництва, особистого селянського господарства, відповідно до закону» і дозволено створювати СФГ [3].

Статтю 1 Закону України «Про фермерське господарство» [4] було доповнено ч. 5 Закону «Про внесення змін до Закону України «Про фермерське господарство» щодо стимулювання створення та діяльності сімейних фермерських господарств» такого змісту: «Фермерське господарство, зареєстроване як юридична особа, має статус сімейного фермерського господарства за умови, що в його підприємницькій діяльності використовується праця членів такого господарства, якими є виключно члени однієї сім'ї, відповідно до ст. 3 Сімейного кодексу України» [3]. Тобто з 2016 р. громадяни України, які мають ОСГ, де є виробництво товарної продукції, її переробка та реалізація

з метою отримання прибутку, в майбутньому стануть фізичними особами – підприємцями, які самостійно або спільно з членами своїх сімей на підставі відповідного договору організували (за умови використання праці членів сім'ї такого господарства) СФГ без статусу юридичної особи.

Однак конкуренція на світовому і вітчизняному аграрному ринку загострюється. Тим паче що в Україні у разі зняття мораторію на продаж землі можуть з'явитися нові «гравці», а умови «гри» поки що незрозумілі. У цих умовах зміна статусу ОСГ на СФГ сама по собі не здатна забезпечити зростання його конкурентоспроможності. Тим більше що будь-яка особа-підприємець має сплачувати єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

Для того щоб сімейне фермерство успішно розвивалося, важливо, щоб селяни, які займаються виробництвом товарної продукції, її переробкою та реалізацією, зрозуміли, що СФГ мають низку переваг над звичними для них ОСГ. Саме з метою створення декількох таких переваг у 2018 р. було прийнято ще один Закон України, яким вносяться зміни до Податкового кодексу України та законів України «Про фермерське господарство», «Про державну підтримку сільського господарства України», «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування», «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань», а саме Закон «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законів України щодо стимулювання створення та діяльності сімейних фермерських господарств» [5]. Цей Закон містить уточнення положень щодо створення та діяльності СФГ без набуття статусу юридичної особи; «спрямований на отримання офіційного статусу сільським населенням, яке працює на своїй землі, що дасть змогу легально продавати свою продукцію й отримати соціальний захист та право на пенсію» за рахунок установлення державної допомоги по сплаті єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (від 10% до 90% мінімального страхового внеску) для кожного з членів фермерського господарства протягом 10 років за рахунок коштів державного бюджету України через механізм доплати на користь застрахованих осіб – членів СФГ єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування; «дасть змогу створити умови для започаткування сімейних фермерських господарств та детінізації підприємницької діяльності в аграрній сфері, що позитивно вплине на зростання надходжень до місцевих бюджетів від сплати податків», а саме єдиного податку четвертої групи фізичних осіб – підприємців, які організували фермерське господарство (за дотримання певних умов); сприятиме створенню нових робочих місць на селі [6].

Однак, на нашу думку, формування у селян розуміння переваг нової для них форми господарювання – СФГ – має відбуватися шляхом розширення необхідної законодавчої бази щодо підтримки діяльності цих господарств через дотації, спрощене і дешеве кредитування, вдосконалення уже існуючої спрощеної системи оподаткування з урахуванням регіону розташування (наприклад, слід урахувати, що Херсонщина є зоною ризикового землеробства) та особливостей сільськогосподарського виробництва (наприклад, необхідність

тримати землю в сівозміні під чорним паром), проведення навчання селян із залученням науковців і організацію їх консультивання експертами-дорадниками, поширення інформації про досвід передових СФГ через соціальні мережі тощо.

Передовими мають шанс стати ті СФГ, що реагують на запити споживачів. А сьогодні споживач піклується про своє здоров'я і хоче бачити на своєму столі органічну продукцію, тобто сільськогосподарську продукцію, у тому числі харчові продукти, отримані в результаті органічного виробництва, яке є сертифікованою діяльністю, пов'язаною з виробництвом сільськогосподарської продукції, яка провадиться з дотриманням вимог законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції.

Нині вітчизняні СФГ уже мають можливість виробляти і продавати таку продукцію. Допоможуть їм у цьому реєстри операторів органічного ринку, органів сертифікації, що мають право на проведення сертифікації органічного виробництва та/або обігу органічної продукції, органічного насіння і садивного матеріалу, з яких можна отримувати актуальну та достовірну інформацію. Ці реєстри створено згідно із Законом України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції», який був розроблений Міністерством аграрної політики та продовольства України спільно з компаніями органічного сектору з метою вдосконалення правових засад органічного виробництва в країні та їх адаптації до відповідного законодавства Європейського Союзу, прийнятий 10 липня 2018 р. і набрав чинності 02 серпня 2019 р. [7]. Цей Закон також установлює вимоги до виробництва органічної продукції за галузями, її обігу, маркування та реалізації, механізм сертифікації органічного виробництва [8]. І це ще не все, адже продовжується робота над розробленням нормативно-правових актів, прийняття яких передбачено цим Законом [9]. Так, Наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України № 67 від 22.02.2019 «Про затвердження державного логотипа для органічної продукції» затверджено такий логотип [10], Наказом Державної регуляторної служби України від 27.11.2019 «Про затвердження Переліку речовин (інгредієнтів, компонентів), що дозволяється використовувати у процесі органічного виробництва та які дозволені до використання у гранично допустимих кількостях» затверджено відповідний перелік [11].

Однак ще більш привабливим для СФГ виглядає крафтове органічне виробництво. Український крафт – це дрібне вітчизняне виробництво (без використання технологій, характерних для масового промислового виробництва) на малих потужностях із метою дати споживачам більше вибору, об'єднати й традиційні рецепти, й інноваційні підходи до виробництва, аби ці продуктами ставали потім справжніми «фішками» та «ноу-хау», що характерні саме для певної території [12].

Про те, де купити «крафтове пиво», знає багато людей, а от про те, де можна придбати крафтові чаї, мед, молочні продукти тощо – тільки ті, хто доклав багато зусиль до пошуку виробників такої продукції і готовий платити за неї більше, ніж за продукти масового виробництва.

За даними Директорату безпечності та якості харчової продукції Міністерства розвитку економіки, тор-

гівлі та сільського господарства України [13], найближчим часом будуть затверджені зміни до законодавства щодо вимог якості і безпечності виробництва крафтових продуктів.

У країнах світу діє понад 570 млн фермерських господарств, із них понад 500 млн сімейних фермерських господарств. Вони виробляють 56% сільськогосподарської товарної продукції. У США сімейні фермерські господарства обробляють 78% сільськогосподарських угідь, виробляючи понад 84% усієї сільськогосподарської продукції [14]. В Україні важливу роль у забезпеченні держави продовольством відіграють ОСГ, які є потенційними СФГ.

Причин економічної неконкурентоспроможності як потенційних сімейних ФГ, якими є ОСГ, так і новостворених СФГ без статусу юридичної особи дуже багато. Це і проблеми сільськогосподарського виробництва в цілому, і кліматичні регіональні проблеми, і проблеми співпраці власників ОСГ та фермерів із місцевими органами самоврядування, і власне проблеми майбутніх сімейних фермерів, пов'язаних із нестачею у них юридичних, економічних, управлінських, маркетингових, психологічних знань і вмій, незнанням особливостей органічного виробництва, розведення тварин, переробки продукції тощо, без яких ефективна діяльність СФГ просто неможлива. Наприклад, навіть на стадії створення СФГ виникає як мінімум три групи проблем: психологічні (наприклад, відсутність мотивів для такого переходу), економічні (наприклад, пов'язані зі сплатою податків, що викличе зменшення доходів власника та членів господарства), юридичні, що можуть бути зумовлені складною для більшості селян процедурою реєстрації (і тут велике значення мають зручність і прозорість виконання процедур, пов'язаних зі зміною статусу ОСГ на СФГ, та усвідомлення людиною пов'язаних із цим прав і обов'язків).

Окрім того, психологічною проблемою може бути відсутність лідерських здібностей, адже, як указують дослідники, голова СФГ має бути лідером, «професіоналом щонайменше в одній сільськогосподарській галузі та знати основи управління, патріотично налаштованою та соціально відповідальною особистістю; орієнтованим на дотримання юридичних норм, знати основи договірної права, відповідну законодавчу базу України, а також цінувати неформальні відносини; людиною, що без страху виявляє ініціативу, не є ризикобом; людиною з «романтичним практицизмом», а не «неорганізованим мрійником», який покладається лише на допомогу держави та інших людей» [16]. Тож, незважаючи на велику кількість викликів, які стоять перед ними, голови сімейних фермерських господарств повинні розвивати власні лідерські здібності й сформулювати глибоке переконання в тому, що в кожному з нас закладено все необхідне для того, щоб жити, розвиватися, вдосконалюватися, допомагати собі самому та іншим справлятися з проблемами.

Не можна не згадати й про проблеми соціального характеру, які можуть виникати на підґрунті зіткнення в ментальності українців двох складників національного характеру, а саме «хліборобської», якій властиві толерантність, мрійливість, м'якість, поблажливість, чуйність, милосердя, та «козацької», що вирізняється рішучістю, наполегливістю, справедливістю, вірністю слову, практичністю.

Стосовно проблем функціонування СФГ, то тут варто звернутися до світового досвіду господарювання, який свідчить про те, що не може сільське господарство у цілому розвиватися без підтримки держави, а що вже казати про сімейне фермерство. СФГ не витримають конкуренції і значна кількість їхніх членів залишиться без роботи і засобів для життя. Загостриться проблема безробіття сільського населення, адже сучасне велике виробництво не потребує значної кількості людських ресурсів. Переселення ж сільського населення країни в міста теж не кращий вихід.

Жодне СФГ не зможе функціонувати без фінансових ресурсів, тож держава повинна подбати про дешеві кредити для сімейних фермерів, про дотації, а самі фермери – про отримання грантів, заснування кредитних спілок, вихід на краудфандингові платформи, які в 90-х роках ХХ ст. виглядали б як акумулювання коштів від членів сім'ї та друзів, а сьогодні – як інвестування та пожертвування. У межах першої моделі Л.В. Єлисеєва пропонує виділяти такі дві бізнес-моделі, як «Благодійна» та «Винагородна», а в межах другої – три, а саме Equity-based, Lending-based, Royalty-based [17].

Важливим кроком у поширенні краудфандингу в Україні може стати прийняття закону, спрямованого на зменшення регулювання малого бізнесу загалом і на селі зокрема, а також узаконення краудінвестингу, подібного до Закону The Jumpstart Our Business Startups, що успішно реалізується у США, а також створення національних краудфандингових платформ [16].

Однак якщо СФГ зосередиться на крафтовому органічному виробництві, перед ним постане ще низка проблем: відсутність детальних правил крафтового органічного виробництва та обігу такої продукції, порядку сертифікації крафтового органічного виробництва та/або обігу такої продукції, порядку, періодичності декларування та подання зведених матеріалів щодо обсягів крафтової органічної продукції, яка вводиться в обіг органами сертифікації, центральному органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної аграрної політики, та центральному органу виконавчої влади, що забезпечує формування та

реалізацію державної аграрної політики (перелік складено на основі [12]).

Висновки з проведеного дослідження. В Україні є певні передумови для розвитку різноманітних напрямів інноваційної діяльності сімейних фермерських господарств. Наприклад, для їх розвитку шляхом упродовження органічного виробництва продукції створено правові засади функціонування СФГ та ведення органічного виробництва. Однак робота над розробленням нормативно-правових актів у цих напрямках ще продовжується. При цьому беруться до уваги вимоги законодавства ЄС, а також найкращі світові практики у сфері безпечності харчових продуктів. Стосовно розвитку крафтового органічного сімейного фермерства слід зазначити, що в Україні лише готуються зміни до законодавства щодо вимог до якості та безпечності виробництва крафтових продуктів.

На шляху розвитку вітчизняного крафтового органічного сімейного фермерства виникає безліч різноманітних проблем психологічного, економічного, соціального, управлінського характеру тощо. Всі проблеми СФГ слід вирішувати виходячи з необхідності створення належних умов для виконання ними здоров'я-, ресурсо-, селозбережувальної та культуропідтримуючої функцій.

Зважаючи на те, що СФГ є інструментом політики підвищення зайнятості сільського населення, економічною основою розвитку сільської громади, а також невід'ємним складником системи забезпечення населення продовольством, регулювання діяльності СФГ не має бути ідентичним регулюванню інших видів підприємництва. І тільки за умови дотримання цих вимог СФГ стануть невід'ємною частиною системи забезпечення досягнення успіху України, перетворення її на сильну державу з високим рівнем продовольчої безпеки та національної культури.

Подальші дослідження буде спрямовано на аналіз стану розвитку крафтового органічного виробництва в Україні та в Херсонській області, на оцінку рівня безробіття в Херсонській області та визначення перспектив вирішення проблеми зайнятості сільського населення за рахунок розвитку сімейного фермерства.

Список використаних джерел:

1. Збарська А.В. Сімейна ферма як вид малого бізнесу і форма господарювання на селі: перспективи розвитку. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)*. 2014. № 4(28). С. 45–53.
2. Десятилетие семейных фермерских хозяйств организации объединенных наций 2019–2028. Глобальный план действий. URL: <http://www.fao.org/3/ca4672ru/ca4672ru.pdf> (дата звернення: 16.01.2020).
3. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про фермерське господарство» щодо стимулювання створення та діяльності сімейних фермерських господарств» № 1067-VIII від 31.03.2016. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1067-19> (дата звернення: 03.03.2020).
4. Закон України «Про фермерське господарство». *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2003. № 45. Ст. 363. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-15> (дата звернення: 02.02.2020).
5. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законів України щодо стимулювання утворення та діяльності сімейних фермерських господарств. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2018. № 37. Ст. 276. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2497-19> (дата звернення: 02.02.2020).
6. Можна буде створити сімейне фермерське господарство без статусу юрособи. URL: <https://ua.112.ua/suspilstvo/poroshenko-pidrysav-zakon-pro-simeini-fermerski-hospodarstva-457761.html> (дата звернення: 02.02.2019).
7. Закон України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2018. № 36. Ст. 275 (зі змінами, внесеними згідно із Законом № 2740-VIII від 06.06.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2496-19> (дата звернення: 02.03.2020).
8. В Україні з 2 серпня вводиться в дію закон, яким запроваджуються нові вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування продукції. *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2752845-v-ukraini-vstupiv-v-silu-organichniy-zakon.html> (дата звернення: 03.08.2019).

9. Органічне виробництво в Україні. Інформаційно-аналітичний портал АПК України. URL: <https://agro.me.gov.ua/ua/napryamki/organichne-virobnictvo/organichne-virobnictvo-v-ukrayini> (дата звернення: 03.02.2020).

10. Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України № 67 від 22.02.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0261-19#n9> (дата звернення: 03.02.2020).

11. Наказ Державної регуляторної служби України від 27.11.2019 «Про затвердження Переліку речовин (інгредієнтів, компонентів), що дозволяється використовувати у процесі органічного виробництва та які дозволені до використання у гранично допустимих кількостях». URL: http://www.drs.gov.ua/analysis_projects/nakaz-pro-zatverdzhennya-pereliku-rechovyn-ingrediyentiv-komponentiv-shho-dozvolyayetsya-vykorystovuvaty-u-protsesi-organichnogo-vyrobnystva-ta-yaki-dozvoleni-vykorystannya-u-granychno-dopustymyh-2/ (дата звернення: 03.03.2020).

12. Глотова І. Minecraft для фермера: абетка розвитку дрібнооптового виробництва харчів. URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/minesraft-dla-fermera-abetka-rozvitku-dribnooptovogo-virobnictva-harciv> (дата звернення: 25.10.2019).

13. Мороз М. Зміни до законодавства щодо вимог якості і безпеки виробництва крафтових харчових продуктів готові і найближчим часом будуть затверджені. *Круглий стіл «Крафтове виробництво: бути чи не бути? Пошук шляхів вирішення проблемних питань для МСБ у сфері виробництва харчових продуктів»*. Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2788688-v-ukraini-zminat-zakonodavstvo-sodo-kraftovogo-virobnictva-harcovih-produktiv.html> (дата звернення: 03.02.2020).

14. Беззуб І. Перспективи розвитку сімейних фермерських господарств в Україні. *Центр досліджень соціальних комунікацій*. URL: <https://goo.gl/nmVo9S> (дата звернення: 03.03.2020).

15. Кирилов Ю.Є., Осадчук І.В. Розвиток фермерства та ОСГ України в системі світового сільського господарства : монографія. Херсон : Гринь Д.С., 2011. 300 с.

16. Осадчук І.В., Боліла С.Ю. Успішний розвиток сімейних фермерських господарств без статусу юридичної особи в українських реаліях. URL: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/9_ukr/96.pdf (дата звернення: 03.04.2020).

17. Єлисеєва Л.В. Експонентний розвиток краудфандингу як інструмент активізації інноваційної діяльності. *Економіка та суспільство*. 2017. № 8. С. 5. URL: <http://economyandsociety.in.ua/journal-8/15-stati-8/661-eliseeva-l-v> (дата звернення: 03.02.2020).

References:

1. Zbarska, A.V. (2014) "A family farm as a type of small business and a form of rural management: prospects for development", *Zbirnyk naukovykh prats Tavriiskoho derzhavnogo ahrotekhnolohichnogo universytetu (ekonomichni nauky)*, № 4(28), pp. 45–53. (in Ukrainian)

2. United Nations Decade of Family Farms 2019-2028 (2019) "Global Plan of Action". Available at: <http://www.fao.org/3/ca4672ru/ca4672ru.pdf> (accessed 16 January 2020).

3. The Verkhovna Rada of Ukraine (2016) The Law of Ukraine "On Amendments to the Law of Ukraine "On Farming" on Encouraging the Creation and Operation of Family Farms" № 1067–VIII from 31.03.2016. Available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1067-19> (accessed 13 March 2020).

4. The Verkhovna Rada of Ukraine (2013) The Law of Ukraine "About the farm", № 45. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-15> (accessed 02 February 2020).

5. The Verkhovna Rada of Ukraine (2018) The Law of Ukraine "On Amendments to the Tax Code of Ukraine and Some Laws of Ukraine on Encouraging the Establishment and Activity of Family Farms", № 37. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2497-19> (accessed 02 February 2020).

6. Ukrainian Business Resource (2018) "It will be possible to create a family farm without legal personality". Available at: <https://ua.112.ua/suspilstvo/poroshenko-pidpysav-zakon-pro-simeini-fermerski-hospodarstva-457761.html> (accessed 02 February 2019).

7. The Verkhovna Rada of Ukraine (2018) The Law of Ukraine "On the basic principles and requirements for organic production, circulation and labeling of organic products" № 36, with changes in The Law of Ukraine, № 2740–VIII from 06.06.2019, № 28. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2496-19> (accessed 02 March 2020).

8. Ukrainian Business Resource, Ukrinform (2019) "A law introducing new requirements for organic production, circulation and labeling of products is being implemented in Ukraine since August 2". Available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2752845-v-ukraini-vstupiv-v-silu-organichnij-zakon.html> (accessed 03 February 2020).

9. Ukrainian Business Resource, Information-analytical portal AIC of Ukraine (2019) "Organic production in Ukraine". Available at: <https://agro.me.gov.ua/ua/napryamki/organichne-virobnictvo/organichne-virobnictvo-v-ukrayini> (accessed 03 February 2020).

10. Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine (2019) "Order of the Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine" № 67. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0261-19#n9> (accessed 03 February 2020).

11. State Regulatory Service of Ukraine (2019) Order "On Approval of the List of Substances (Ingredients, Components) Permitted for Use in Organic Production and Permitted for Use in Maximum Acceptable Quantities". Available at: http://www.drs.gov.ua/analysis_projects/nakaz-pro-zatverdzhennya-pereliku-rechovyn-ingrediyentiv-komponentiv-shho-dozvolyayetsya-vykorystovuvaty-u-protsesi-organichnogo-vyrobnystva-ta-yaki-dozvoleni-vykorystannya-u-granychno-dopustymyh-2 (accessed 03 March 2020).

12. Ukrainian Business Resource, Agravery.com (2019) "Minesraft for the farmer: the alphabet of the development of small-scale production of food". Available at: <https://agravery.com/uk/posts/show/minesraft-dla-fermera-abetka-rozvitku-dribnooptovogo-virobnictva-harciv> (accessed 25 October 2019).

13. Ukrainian Business Resource, Ukrinform (2019) “Amendments to the legislation on quality and safety requirements for the production of craft food are ready and will be approved in the near future. Roundtable “Craft production: to be or not to be? Finding Ways to Solve Problems for SMEs in Food Production”. Available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2788688-v-ukraini-zminat-zakonodavstvo-sodo-kraftovogo-virobnictva-harcovih-produktiv.html> (accessed 03 February 2020).

14. Social Communication Research Center, Bezzub I. (2019) “Prospects for the development of family farms in Ukraine”. Available at: <https://goo.gl/nmVo9S> (accessed 03 March 2020).

15. Kyrylov, Yu.Ye., Osadchuk, I.V. (2011) *Rozvytok fermerstva ta OSH Ukrainy v systemi svitovoho silskoho hospodarstva* [Development of agriculture and farmland of Ukraine in the system of world agriculture], Kherson: Grin D.S., 300 p. (in Ukrainian)

16. Osadchuk, I.V., Bolila S.Yu. (2017) “Successful development of family farms without legal personality in Ukrainian realities”, *Economy and Society*, № 9, pp. 560–565. Available at: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/9_ukr/96.pdf (accessed 03 April 2020). (in Ukrainian)

17. Yeliseeva, L.V. (2017) “Exponential development of crowdfunding as a tool for stimulating innovation”, *Economy and Society*, № 8. Available at: <http://economyandsociety.in.ua/journal-8/15-stati-8/661-eliseeva-l-v> (accessed 03 February 2020). (in Ukrainian)

E-mail: aurelya831@gmail.com